

Sammanfattning av begäran om förhandsavgörande enligt artikel 98.1 i domstolens rättegångsregler

Datum för ingivande:

5 juni 2023

Domstol som begär förhandsavgörande:

Sąd Okręgowy w Warszawie (Polen)

Datum för beslutet att begära förhandsavgörande:

27 januari 2023

Kärande:

KCB

MB

Svarande:

BNP Paribas Bank Polska S.A.

Saken i det nationella målet

Talan om ogiltigförklaring av ett låneavtal och krav på betalning av ett belopp som grundas på, och motsvarar, felaktigt betalda avbetalningar.

Syfte med och rättslig grund för begäran om förhandsavgörande

Tolkning av artiklarna 6.1 och 7.1 i rådets direktiv 93/13/EEG av den 5 april 1993 om oskäliga villkor i konsumentavtal på grundval av artikel 267 FEUF.

Fråga som har hänskjutits för förhandsavgörande

Ska artiklarna 6.1 och 7.1 i rådets direktiv 93/13/EEG av den 5 april 1993 om oskäliga villkor i konsumentavtal och principerna om effektivitet och likvärdighet tolkas så, att de utgör hinder för en domstols tolkning av den nationella lagstiftningen enligt vilken

1. konsumenten inte med framgång kan göra gällande krav mot en näringsidkare i samband med att oskäligen villkor har införts i ett avtal, förrän konsumenten avger en förklaring att denne inte samtycker till att de oskäligen villkoren fortsätter att gälla, att denne samtycker till att avtalsvillkoren inte ska tillämpas och att konsumenten är medveten om, och godtar, konsekvenserna av detta, inbegripet att avtalet kan ogiltigförklaras i dess helhet,
2. konsumenten inte med framgång kan göra gällande krav mot en näringsidkare på återbetalning av ett belopp som betalats felaktigt enligt oskäligen villkor, förrän konsumenten har avgett en sådan förklaring,
3. konsumentens krav på återbetalning av ett belopp som betalats felaktigt enligt oskäligen villkor förfaller inte till betalning förrän konsumenten har avgett en sådan förklaring,
4. näringsidkaren inte är skyldig att betala lagstadgad dröjsmålsränta förrän näringsidkaren har mottagit en sådan förklaring från konsumenten?

Anförda gemenskapsrättsliga bestämmelser

Fördraget om Europeiska unionens funktionssätt (FEUF): artikel 169.1

Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna: artikel 38

Rådets direktiv 93/13/EEG av den 5 april 1993 om oskäligen villkor i konsumentavtal (EGT L 95, 1993, s. 29; svensk specialutgåva, område 15, volym 12, s. 169): skäl 4, 21 och 24 samt artiklarna 6.1 och 7.1.

Anförda nationella bestämmelser

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Republiken Polens konstitution) av den 2 april 1997; artikel 76 (regler om konsumentskydd).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (civillagen av den 23 april 1964) (Dz.U. nr 16, pos 93, i ändrad lydelse) (nedan kallad civillagen).

En rättshandling som strider mot lagen eller som har till syfte att kringgå lagen är ogiltig om inte annat föreskrivs i en relevant bestämmelse, bland annat om att de bestämmelser i rättshandlingen som är ogiltiga ersätts av relevanta bestämmelser i lagen (artikel 58 § 1).

Villkor i ett konsumentavtal som inte har varit föremål för individuell förhandling är inte bindande för konsumenten om dennes rättigheter och skyldigheter enligt nämnda avtalsvillkor är utformade på ett sätt som strider mot god sed och allvarligt åsidosätter konsumentens intressen (oskäligen avtalsvillkor). Detta gäller inte för avtalsvillkor som avser parternas huvudsakliga prestationer, särskilt med avseende på pris eller vederlag, om de är tydligt formulerade (artikel 385¹ § 1).

När ett avtalsvillkor inte är bindande för konsumenten enligt § 1, förblir övriga delar av avtalet bindande för parterna (artikel 385¹ § 2).

Bedömningen av om ett avtalsvillkor är förenligt med god sed ska ske vid tidpunkten för ingåendet av avtalet med beaktande av dess innehåll, omständigheterna vid avtalets ingående och med hänsyn tagen till avtal som har samband med det avtal som innehåller det villkor som är föremål för bedömning (artikel 385²).

Den som utan rättslig grund erhåller en ekonomisk fördel på en annan persons bekostnad är skyldig att återgälda fördelen in natura och, om detta inte är möjligt, ersätta dess värde (artikel 405).

Bestämmelserna i föregående artiklar ska särskilt tillämpas på felaktigt utbetalda belopp (artikel 410 § 1).

Ett belopp anses felaktigt utbetald om den som utförde betalningen inte hade någon skyldighet att över huvud taget utföra den eller inte hade någon skyldighet gentemot den person till vilken den utfördes, eller om grunden för att utföra betalningen har upphört eller det avsedda syftet med att utföra betalningen inte har uppnåtts, eller om rättshandlingen som föranledde att betalningen utfördes var ogiltig och den inte har blivit giltig efter det att betalningen utfördes (artikel 410 § 2).

Om tidsfristen för betalning inte är fastställd och inte följer av förpliktelsens natur, ska betalning ske omedelbart efter det att gäldenären har anmodats att fullgöra betalningen (artikel 455).

Borgenären kan, om gäldenären betalar en penningsskuld för sent, kräva dröjsmålsränta även om borgenären inte har lidit någon skada och förseningen beror på omständigheter som inte kan tillskrivas gäldenären (artikel 481 § 1).

[Dröjsmålsräntans storlek] (artikel 481 § 2).

Kortfattad redogörelse för de faktiska omständigheterna och förfarandet i det nationella målet

- 1 År 2007 ingick kärandena ett låneavtal med svarandens rättsliga företrädare om 128 035,51 CHF i syfte att finansiera ett förvärv av en bostadsfastighet. Enligt avtalet skulle lånet betalas ut med ett belopp inte överstigande 300 000 PLN. Återbetalningarna på lånet skulle ske från ett bankkonto i CHF, vilket även var den valuta som kontot fördes i. I bankens föreskrifter om lån föreskrevs det att om lånebeloppet, efter låntagarens begäran, ska betalas ut i en annan valuta än lånevalutan, ska lånebeloppet först omvandlas i enlighet med bankens fastställda köp- och säljkurs för respektive valuta innan det betalas ut. Om det inte finns tillräckliga likvida medel för att återbetala lånet på låntagarens konto (vilket förs i

lånets valuta), kan banken debitera låntagarens andra konton, i förekommande fall efter omvandling.

- 2 Den 1 februari 2021 väckte kärandena talan mot svaranden vid den hänskjutande domstolen och yrkade att det låneavtal som de ingick år 2007 skulle ogiltigförklaras och att svaranden skulle förpliktas att betala ett belopp på 12 345,55 PLN respektive 69 589,67 CHF (motsvarande beloppet av de avbetalningar som hittills hade betalats) jämte lagstadgad dröjsmålsränta. Den 29 september 2022 gav kärandena in skriftliga förklaringar i vilka de angav att de ansåg att de villkor i låneavtalet som avsåg omvandlingen av lånebeloppet till CHF och PLN var rättsstridiga, och att de av denna anledning väckte talan mot banken. Därutöver intygade kärandena att de hade blivit upplysta om att omvandlingsklausulerna var oskäligen (missbruk), att avtalet eventuellt kunde ogiltigförklaras av en domstol och om konsekvenserna av avtalets ogiltighet, särskilt vad gäller avtalsparternas skyldighet att ömsesidigt ersätta de prestationer som utförts eller parternas möjlighet att göra gällande en invändning om innehållande eller en invändning om kvittning. Det är möjligt göra gällande krav på så kallad ersättning för nyttjande av kapitalbelopp. Vid förhandlingen den 27 januari 2022 informerade den hänskjutande domstolen kärandena om följderna av att avtalsvillkoren anses oskäligen och om konsekvenserna av avtalets ogiltighet. Denna information handlade om samma uppgifter som de som kärandena tog del av den 29 september 2022.

Parternas huvudargument

- 3 Kärandena anser att låneavtalet innehåller oskäligen avtalsvillkor, vilket leder till att avtalet är ogiltigt, och att svaranden därför ska återbetala samtliga prestationer som den har erhållit enligt det. Svaranden anför att talan ska ogillas och anger att låneavtalet är giltigt och inte innehåller några oskäligen villkor samt att kärandena inte hade gjort någon felaktig betalning.

Kortfattad redogörelse för skälen till att förhandsavgörande begärs

- 4 Den hänskjutande domstolen anser att de villkor som avser lånets utbetalning och avbetalning är oskäligen. Svaranden har möjlighet att fritt utforma parternas prestationer i den del av avtalsvillkoren där det föreskrivs att utbetalningar och avbetalningar i PLN ska omvandlas enligt bankens fastställda växelkurs. Avtalet innehåller dessutom ett villkor om det högsta lånebelopp som kan betalas ut till låntagarna, samtidigt som det i detta hänseende inte anges något lägsta belopp. En sådan långtgående skillnad när det gäller de rättigheter och skyldigheter som följer av dessa avtalsvillkor innebär att villkoren strider mot kravet på god sed och medför en betydande obalans i parternas rättigheter och skyldigheter enligt avtalet till nackdel för konsumenten (artikel 3.1 i direktiv 93/13). Dessa villkor avser visserligen avtalets huvudföremål, men de är inte klart och begripligt formulerade (artikel 4.2 i direktiv 93/13). Dessutom har villkoren inte varit föremål för

individuell förhandling (artikel 3.1 och 3.2 i direktiv 93/13) samtidigt som de utgör en del av ett avtal som ingåtts mellan en näringsidkare och en konsument.

- 5 Enligt den hänskjutande domstolen är det i princip inte möjligt att låta avtalet bestå utan de oskäligen villkoren (artikel 6.1 i direktiv 93/13), i synnerhet vad gäller de villkor som reglerar lånets utbetalning. Låneavtalet hindrade inte kärandena att återbetala lånet i CHF, men i själva verket fanns det inte någon sådan möjlighet i praktiken. Skälet till detta var att lånemedlen skulle betalas till det bankkonto som angavs av säljaren av den fastighet som kärandena förvärvade i PLN. Den omständigheten att det i praktiken är omöjligt att betala ut lånemedlen i CHF medför att syftet med låneavtalet (finansiering av kostnaderna för förvärv av en bostadsfastighet) inte uppfylls. Det är därför inte möjligt att fullgöra avtalet eftersom det inte är möjligt för banken att återbetala lånebeloppet. Enligt den hänskjutande domstolen ska det i detta fall konstateras att avtalet är ogiltigt (artikel 58 § 1 i civillagen), vilket innebär att parterna ska återbetala samtliga prestationer som de har erhållit enligt avtalet (artikel 405 i civillagen jämförd med artikel 410 § 1 i samma lag), och banken ska således återbetala ett belopp som motsvarar samtliga avbetalningar som kärandena gjort, jämte lagstadgad ränta från den dag då dröjsmålet uppkom (artikel 481 § 1 och 481 § 2 i civillagen). Enligt en alternativ rättspraxis (som inte delas av den nationella domstolen) kan ett låneavtal som denominerats i utländsk valuta verkställas trots att dess oskäligen villkor har upphävts. Eftersom lånebeloppet indexerades till CHF kan möjligheten att återbetala lånet i utländsk valuta inte uteslutas på grund av att låntagaren har åtagit sig att betala det i PLN till säljaren av fastigheten. Det fristående avtalet som avser fastighetsförvärvet kan inte tillmätas relevans för den rättsliga bedömningen av låneavtalets. Eftersom låneavtalet inte på något sätt reglerar någon möjlighet att betala ut lånet i PLN – efter det att de oskäligen villkoren upphävs – så är det belopp som betalats ut till kärandena felaktigt, vilket kärandena är skyldiga att betala tillbaka. Eftersom kärandena i praktiken inte hade erhållit det lånebelopp som avsågs i avtalet var de emellertid inte skyldiga att göra några som helst avbetalningar på lånet. Om avtalet fortsätter att gälla efter det att de oskäligen villkoren har upphävts, innebär det att alla prestationer som utförs av parterna är felaktiga och ska betalas tillbaka. Denna ståndpunkt bör emellertid inte nödvändigtvis avvisas. Detta är viktigt för det fall direktiv 93/13 inte skulle vara tillämpligt på parternas ömsesidiga anspråk om avtalet ogiltigförklaras. Det råder nämligen ingen tvekan om att direktiv 93/13 är tillämpligt på det sätt som återbetalningskrav regleras mellan parterna, vilket bland annat framgår av EU-domstolens dom av den 21 december 2016, C-154/15, C-307/15 och C-308/15, Naranjo, vilken rörde just denna fråga. I den domen slog EU-domstolen fast att artikel 6.1 i direktiv 93/13 utgör hinder för nationell rättspraxis som tidsmässigt begränsar verkan av avtalets återgång i samband med fastställandet av att ett villkor i ett avtal är oskäligt (punkt 75).
- 6 De aktuella tolkningsfrågorna, som den hänskjutande domstolen anser ska besvaras jakande, avser tolkningen av artikel 6.1 i direktiv 93/13. Det framgår av EU-domstolens fasta rättspraxis att denna bestämmelse är tvingande (EU-domstolens dom av den 14 juni 2012, C-618/10, Banco Espanol de Crédito, punkt

40). Detta innebär att den nationella domstolen, när den konstaterar att ett avtalsvillkor är oskäligt, är skyldig att ex officio konstatera att detta villkor inte är bindande för konsumenten. Det finns dock ett undantag från denna regel. Konsumenten kan nämligen besluta att han eller hon vill vara bunden av ett oskäligt villkor, varvid avtalet ska bestå (EU-domstolens dom av den 29 april 2021, C-19/20, Bank BPH, punkterna 94–95).

- 7 Detta undantag och samtidigt konsumentens rätt att samtycka till ett oskäligt villkor har gett upphov till skiljaktigheter mellan de polska domstolarnas rättspraxis. Vid bedömningen av den rättsliga karaktären av konsumentens beslut att samtycka till ett oskäligt villkor utgår domstolen från att det följer av den tvingande karaktären av artikel 6.1 i direktiv 93/13 att ett oskäligt villkor inte binder konsumenten med retroaktiv verkan (*ex tunc*) och att domstolen är skyldig att utesluta det från avtalet, oavsett avtalsparternas ställning i förhållande till varandra. Den nationella domstolen ska fastställa att villkoret endast är giltigt om konsumenten har samtyckt till att vara bunden av det. Konsumentens förklaring om att vederbörande samtycker till ett oskäligt avtalsvillkor utgör en materiell rättshandling med retroaktiv verkan (*ex tunc*), vilket innebär en rättelse av ett avtal som varit felaktigt från början. Konsumenten är emellertid inte skyldig att avge någon som helst förklaring (beslut från Sąd Najwyższy (Högsta domstolen, Polen) av den 20 juni 2018, III CZP 29/17 och dom av den 28 oktober 2022 R., II CSKP 898/22). Den andra motsatta ståndpunkten stöder i huvudsak uppfattningen att ett oskäligt villkor redan från början har rättsverknningar till förmån för konsumenten, som i efterhand kan avge ett informerat och fritt samtycke till detta villkor och på så sätt ge det retroaktiv verkan. Enligt denna uppfattning måste den nationella domstolen pröva huruvida ett oskäligt avtalsvillkor är bindande för konsumenten först efter det att konsumenten har avgett en sådan förklaring. Eftersom verkan av ett oskäligt avtalsvillkor är beroende av konsumentens beslut, förblir avtalsvillkoret tillfälligt verkningslöst så länge som konsumenten inte har fattat ett sådant beslut. När ett oskäligt villkor är av avgörande betydelse för att avtalet ska bestå i dess helhet, kan avtalet av denna anledning anses vara ogiltigt. Så länge konsumenten inte har beslutat om att samtycka till det oskäligen villkoret, kan ingen av parterna effektivt kräva vare sig fullgörande av en prestation som följer av avtalet eller återbetalning av en prestation som utförts enligt det oskäligen villkoret, eftersom man inte med visshet kan säga huruvida villkoret binder parterna till avtalet innan konsumenten har tagit sitt beslut. Om konsumenten däremot informeras om sina rättigheter innan vederbörande beslutar om att inte samtycka till ett oskäligt avtalsvillkor och förklarar att denne godtar konsekvenserna av detta (inbegripet att avtalet kan ogiltigförklaras i dess helhet), så innebär detta att avtalets ställning av att eventuellt vara ogiltigt upphör. I detta fall är det oskäligen avtalsvillkoret inte retroaktivt bindande (*ex tunc*) och varje prestation som har utförts på grundval av detta avtalsvillkor ska betalas tillbaka. Enligt den hänskjutande domstolen återspeglar detta synsätt syftena med direktiv 93/13 bättre, medan det andra synsättet medför en risk för följder som kan strida mot artiklarna 6.1 och 7.1 i detta direktiv. Eftersom den nationella domstolen inte kan vidta alla de åtgärder som krävs som en konsekvens av förekomsten av oskäligen villkor utan att konsumenten dessförinnan har underrättats om detta,

begränsar detta omfattningen av det konsumentskydd som konsumenterna har enligt direktiv 93/13. Direktivet ålägger nämligen inte konsumenterna att vidta någon som helst åtgärd (inbegripet avgivande av förklaringar med ett bestämt innehåll) och föreskriver inte heller några negativa konsekvenser för konsumenterna om sådana åtgärder inte vidtas. EU-domstolen har snarare vid upprepade tillfällen slagit fast att oskäliga villkor inte är bindande för konsumenten, varför sådana villkor ska anses som om de aldrig existerat (EU-domstolens dom av den 21 december 2016, C-154/15, C-307/15 och C-308/15, Naranjo, punkt 61). Artikel 6.1 i direktiv 93/13 är nämligen tvingande, vilket innebär att den nationella domstolen är skyldig att ex officio slå fast att konsumenten inte är bunden av de oskäliga avtalsvillkoren. EU-domstolen har emellertid redan i punkt 28 i domen av den 21 februari 2013, C-472/11, BaniF Plus Bank, angett att ”för att det skydd som föreskrivs i direktivet ska få full verkan, krävs det att den nationella domstol som ex officio har fastställt att ett villkor är oskäligt kan dra alla slutsatser därav utan att vänta på att konsumenten – efter det att denne underrättats om sina rättigheter – framställer ett yrkande om att detta villkor ska ogiltigförklaras”, (se, för liknande resonemang, EU-domstolens dom av den 30 maj 2013, C-397/11, Jörös, punkt 42 och dom av den 30 maj 2013, C-488/11, Asbeek Brusse och de Man Garabito, punkt 50). Detta innebär att konsumenten har rätt att besluta att denne samtycker till de oskäliga avtalsvillkoren, samtidigt som konsumenten inte är skyldig att avge någon som helst förklaring i detta avseende. Det är följaktligen inte tillåtet att låta konsumenten drabbas av några negativa följder på grund av att vederbörande inte har avgett en sådan förklaring eller att denne har avgett en förklaring vid en senare tidpunkt än den som den nationella domstolen har angett.

- 8 En domstolspraxis som kräver konsumenten att avge en förklaring med ett bestämt innehåll, innebär i praktiken att den konsument som inte fullgör denna skyldighet inte kan erhålla ett rättsligt skydd trots att det förekommer oskäliga villkor i ett avtal som konsumenten är part i. Detta skydd är också begränsat när den nationella domstolen uppställer villkor för att konsumenten ska avge en sådan förklaring, som en förutsättning för att fastställa konsumentens krav på återbetalning av en prestation som betalats ut felaktigt på grund av ett oskäligt avtalsvillkor och att detta är utkrävbart samt att näringsidkaren har underlåtit att fullgöra sin skyldighet. Det ska i detta hänseende påpekas att det finns praktiska komplikationer. Det kan hända att domstolarna inte godtar konsumenternas förklaringar, utan tvingar dem att inge dessa på formulär med ett bestämt innehåll. Dessutom förekommer det olika instruktioner och förklaringsformulär mellan olika domstolar, vilket ibland leder till att domstolen i andra instans anser att den förklaring som konsumenten lagt fram till domstolen i första instans är felaktig eller otillräcklig. När det gäller skriftliga förklaringar som inges av konsumenten, kräver dessutom vissa domstolar att konsumenten lägger fram en kopia av näringsidkarens uttalande, och så länge detta inte är uppfyllt är konsumentens krav inte utkrävbart. Detta har viktiga praktiska konsekvenser. Det är först när konsumenten lämnar in en redogörelse för innehållet i sin förklaring (som kan godtas av den nationella domstolen) som konsumentens fordran förfaller och näringsidkaren eventuellt hamnar i dröjsmål med att fullgöra den, samtidigt som

omfattningen av konsumentens rätt till återbetalning är beroende på tidpunkten för denna förklaring. Det är viktigt att dessa tvivel undanröjs för prövningen av förevarande mål. Beroende på tidpunkten då kärandens fordran förföll till betalning (då talan väcktes, då svaranden delgavs, då en förklaring angavs), kommer den hänskjutande domstolens avgörande om när dröjsmålsräntan ska löpa att skilja sig åt.

- 9 Möjligheten till en sådan betydande begränsning av de återbetalningskrav som konsumenterna kan göra gällande väcker tvivel om huruvida detta inte strider mot effektivitetsprincipen. I en situation där ett krav på återbetalning av en felaktig betalning i regel förfaller till betalning efter det att en begäran har framställts (artikel 455 i civillagen), förefaller det även strida mot likvärdighetsprincipen att ställa ytterligare krav på konsumenter som gör gällande sina rättigheter till följd av att oskäligen avtalsvillkor har införts i deras avtal. Så länge konsumentens fordran inte har förfallit till betalning får konsumenten inte heller kvitta den mot näringsidkarens fordran gentemot konsumenten (artikel 498 § 1 i civillagen). Ovissheten om när konsumentens fordran förfaller till betalning gör det också svårt att fastställa det exakta beloppet för denna fordran, eftersom värdet av den utländska valutan, – för det fall gäldenären vill betala sin skuld i en utländsk valuta, i detta fall CHF – fastställs på grundval av den genomsnittliga växelkurs som offentliggjorts av Narodowy Bank Polski (den polska centralbanken) den dag då fordran förföll till betalning (artikel 358 § 2 i civillagen).
- 10 Den hänskjutande domstolen har inte ifrågasatt vikten av den information som konsumenten fått om följderna av att de oskäligen avtalsvillkoren upphävs. Skyldigheten att lämna sådan information framgår uttryckligen av punkt 99 i domstolens dom av den 29 april 2021 i mål C-19/20, Bank BPH. Det förefaller emellertid strida mot direktivets syften att göra en sådan tolkning enligt vilken effektiviteten och omfattningen av konsumentens rätt till avtalets återgång skulle begränsas av att konsumenten måste ha erhållit ovannämnda information. På samma sätt får konsumentens rätt att godta oskäligen villkor (som denne kanske inte alls är i konsumentens intresse) inte försätta konsumenten i en mindre fördelaktig rättslig situation än om denne inte hade tillerkänts en sådan rätt.